

II. Журналістика у вирі боротьби за державність

Богуславський О. В. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії : [монографія] / Олег Богуславський. — Запоріжжя : Прогресіта, 2008. — 452 с.

Ім'я Олега Вікторовича Богуславського широко відоме в колі українських медіадослідників як автора, який послідовно й наполегливо працює над вивченням історії української журналістики першої половини ХХ століття. В останні роки інтенсивно з'являлися його статті, присвячені проблемам журналістики міжвоєнної еміграції. Нарешті, тривала робота дослідника знайшла своє завершення в рецензованій монографії.

Уже сама назва її репрезентує О. В. Богуславського як талановитого учня Степана Андрійовича Костя, відомого своїми багатьма дослідженнями історії західноукраїнської журналістики першої половини ХХ століття [4]. С. А. Костю належить ґрунтовна розробка критеріїв періодизації історії української журналістики, у числі яких на першому плані він виокремив ідею державності, як таку, яка проймала всю структуру української преси й була метою всього національного розвитку [5; 4:339–369]. Тож цілком природно, що бачення історії журналістики крізь призму її найголовніших завдань – боротьби за неза-

лежність України – притаманне й О. В. Богуславському.

Преса української еміграції (і не тільки міжвоєнної) була цілком заборонена до вивчення в Радянському Союзі. Імперські чинники не могли дозволити українцям вивчати свою власну історію, особливо ті її сторінки, що пов'язані із становленням національної свідомості, боротьбою за цю саму українську державність. Але за роки незалежності зроблено величезний крок в науковому освоєнні еміграційної журналістики. Навряд чи вдасться тут усе перелічити. Але не можна обійтися без того, щоб не вказати на ґрунтовне дослідження еміграційної таборової журналістики професора Н. М. Сидоренко [6; 7; 8], подвижницьку працю в справі вивчення преси української еміграції в Польщі професора Торунського університету (Польща) Омеляна Вішки [2; 10]. І так аж до захищеної наприкінці 2008 р. кандидатської дисертації О. М. Дзвінчук з історії канадського часопису «Український Голос» [3]. Ця дисертація була виконана під керівництвом професора М. С. Тимошика,

який так само відомий як дослідник еміграційної журналістики [9]. Зрештою, цікавих відішлемо до списку використаних джерел і літератури в рецензованій праці [1:418–443].

Природним чином постає (чи постане) питання: яке місце займе книжка О. В. Богуславського в медіа-студіях з історії української еміграційної журналістики? чим вона істотно відрізняється від того, що вже було до неї?

Шукаючи відповідь на це питання в самій книзі, важливо відзначити, що вона блискуче демонструє шлях нашої науки від вивчення окремих, приватних аспектів теми до її найголовніших проблем, переміщення з периферії в центр, нарешті, переходу від аналізу до синтезу. Справді праця О. В. Богуславського є найбільш синтетичною з усіх досі наявних, вона ставить собі за мету (і успішно розв'язує її) узагальнити величезний емпіричний матеріал, випрацювати методологію його осмислення, подати дискурсивну (тобто: вписану в епоху) «картину світу» української еміграційної журналістики, знайти ті вершини, які можуть бути прийняті за точки, з яких може здійснюватися огляд цієї картини. Причому синтетичний рівень репрезентації матеріалу в книзі не протистоїть його аналізу; більше того, в певному сенсі гарантує його. Неправильним було б уявляти справу так, ніби аналіз, збирання емпіричного матеріалу для О. В. Богуславського здійснив хтось (попередні автори), а йому залишилося тільки узагальнити їхню працю. Уся складність роботи в історії журналістики ХХ століття полягає в тому, що тут поки що все доводиться робити самому: і збирати матеріал, і аналізувати його, і пропонувати його синтетичні еволюційні моделі. Усе це виявилось до снаги нашому авторові.

Розв'язуючи методологічні проблеми, пов'язані з осмисленням величезного за обсягом і різновекторним за спрямуванням змістового матеріалу, О. В. Богуславський, спираючись на ідею державності С. А. Костя, запропонував свою рубрикацію (класифікацію) історико-журналістського процесу в середині міжвоєнного (1919–1939 рр.) періоду. Тепер, коли дослідження написане й стало надбанням науки, здається, що в цьому пошуку немає нічого складного, що інакше й не можна було розв'язати цю проблему (проблему рубрикації). Але насправді її розв'язання потребувало величезної підготовчої роботи автора, нагромадження знань, щоб потім він був «осяяний» ідеєю розподілу матеріалу.

Так чи інакше, а О. В. Богуславський запропонував, як здається зараз, прийнятний, а можливо, і єдино правильний підхід до шляхів вивчення історії української еміграційної журналістики. Він застосував політичний метод, тобто, метод визначення провідних політичних течій всередині української еміграції й згрупування навколо цих течій прихильної до них (цих течій) журналістики. Треба зважити, що далеко не всі видання декларували свою політичну приналежність, багато з них видавалися приватно, далеко не всі вони велися професійно задовільно. Наскільки ми змогли підмітити, О. В. Богуславський перший висловив спостереження про те, що істориків журналістики часто доводиться працювати з неякісним інформаційним матеріалом, що «переважна більшість текстів [з тих, які доводиться досліджувати. – І. М.] є доволі непрофесійними або й навіть такими, що часто лише зовнішньо нагадують справжню публіцистику» [1:50]; і трохи далі: «практично всі гострі питання, що піднімалися на сторінках еміграційної преси, були часто спорадичними і безсистемними» [1:50]. Хоча б ці міркування свідчать про те, наскільки складним був пошук того, що прийнято вважати «класикою жанру», а також векторів, навколо яких можна було згрупувати емпіричний матеріал дослідження.

Таким чином, перед автором стояло три найважливіші завдання: по-перше, визначити ті політичні сили, навколо яких групувалася журналістика; по-друге, визначити найголовніші пресові репрезентації цих політичних сил; по-третє, вже всередині часописів визначити провідні журналістські матеріали, які могли б найбільш повно й вичерпно репрезентувати політичні позиції часописів.

Перше завдання розв'язане в той спосіб, що всередині української еміграції автором виокремлені, за його словами, «чотири українські політичні течії, що мали найбільший потенціал: соціалістична, ліберально-демократична (партії, що підтримували екзильний уряд УНР), монархістська і націоналістична. При цьому останні дві політичні течії, – відзначив автор, – виникли вже за кордоном і є “продуктом” суто еміграційних соціально-політичних умов» [1:50].

Дослідженню журналістики цих чотирьох політичних течій присвячені наступні чотири розділи монографії. Для кожної з течій віднядена найбільш репрезентативна група часописів. Так було розв'язане друге методологічне

завдання. Розгляньмо для прикладу розділ, присвячений соціалістичній журналістиці.

Для аналізу журналістики Української партії соціалістів-революціонерів (українських есерів) обрано журнал «Борітеся-Поборете!». У цьому часописі була репрезентована позиція «лівих» есерів. «Праві» ж есери видавали журнал «Нова Україна», який містив статті з розгортанням їхньої програми. А от Українська соціал-демократична робітничка партія (українські есдеки) видавала журнал «Соціал-Демократ». Як бачимо, з великого кола періодичних видань обрані ті, що найбільш повно подавали саме політичну позицію угруповання, вели дискусію на обґрунтування її.

Третє завдання було розв'язане в той спосіб, що з багатьох публікацій в обраних для аналізу журналах узято для «текстуального» розгляду праці визначних українських політичних діячів: М. Грушевського, М. Шпрага, М. Шаповала, С. Петлюри, І. Мазепи, В. Винниченка. А це значить, що автор зумів уникнути загрози говорити про другорядний матеріал, про непрофесійні тексти, яких було доволі на його дослідницькому шляху, а зумів зосередитися на головному, на найважливіших постатях і представниках політичних течій та їх позиції в журналістиці. У його монографії в інших розділах міститься докладний аналіз публіцистики В. Липинського (в розділі про монархічну, консервативно-гетьманську журналістику), С. Петлюри (в розділі про національно-демократичну пресу), Д. Донцова (в розділі про націоналістичну журналістику). Іншими словами, течії репрезентовані чільниками.

Досліджуючи публіцистичну творчість видатних українських політичних діячів і письменників чи науковців, дуже часто репрезентованих в одній особі (як-от: М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, М. Шаповал), науковець уник апологетичного ставлення до них. Навпаки, у багатьох випадках він сміливо написав про дріб'язковість, недалекоглядність наших політичних лідерів, а дуже часто й елементарне сутяжництво, невміння розрізняти справу (національне визволення) й особу (незручного для комунікації індивіда). Він присвятив цілі параграфи висвітленню руйнівної публіцистики «правої» УПСР [1:95–107] чи Винниченковим політичним маніпуляціям з істиною [1:130–140]. Параграф про цього останнього названо «Демагогія і маніпулювання як основа політичного світогляду В. Винниченка».

У цілому ж у монографії О. В. Богуславського достатньо глибоке відбиття знайшло обговорення в емігрантській міжвоєнній пресі завдань української еміграції, шляхів національного визволення, моделі побудови майбутньої української держави. Вивчений матеріал дав авторові підстави твердити про актуальність і для нашого часу порушуваних тоді проблем, про можливість використання висловлених тоді найбільш продуктивних ідей і сьогодні.

На одному аспекті тодішніх дискусій хотілося б за акцентувати увагу. Автор цілком слушно наголошує на тому, що практично всі політичні сили того часу піднімали питання про необхідність в ім'я торжества спільної справи об'єднати свої зусилля в боротьбі проти спільного ворога, але це об'єднання розуміли, як перехід союзників чи опонентів на їхні позиції, виключаючи кроки назустріч один одному, пошуки компромісу тощо. Нарікання на відсутність єдності стали вже прохідним місцем у працях з української історії. Але чомусь у нас мало уваги приділяється вивченню зовнішнього тиску на українську політику з метою, аби її діячі не знаходили спільної мови. Наскільки нам відомо, в українській історіографії немає досі жодного дослідження на цю тему.

О. В. Богуславський так само тільки у висновках заговорив про зовнішній чинник у забезпеченні роз'єднаності українських сил, написавши: «Такий стан був якоюсь мірою наслідком дій відповідних зовнішніх чинників, які не були зацікавлені у внутрішній консолідації української еміграції» [1:407]. Цю причину подрібнення українського еміграційного політикуму він навіть виніс на перше місце, знайшовши й інші чинники цього явища. Але, з'явившись у висновках до роботи, цей сюжет практично відсутній в основному тексті. А шкода. Сучасні уявлення про масштаби діяльності репресивних органів російських більшовиків (ЧК, ГПУ, НКВД) не дозволяють сумніватися в тому, що зруйнування української еміграції було одним з чільних її завдань. Жорстокі убивства С. Петлюри і Є. Коновальця (це тільки в межах означуваного періоду, а там, далі, і С. Бандери) – тому красномовні свідчення.

Як на нашу думку, позитивною стороною дослідження є те, що автор скрізь залишається в межах аналізу змістових планів публіцистики. Він не кидається (як деякі автори) принагідно аналізувати ще й жанрове розмаї-

ття, особливості поетики, образні елементи чи заголовкові комплекси, розуміючи, що його завдання інше – розкрити (описати) змістову парадигму величезної галузі духовної праці українців на еміграції.

Я не випадково вжив слово *описати*, проти якого протестують деякі історики журналістики, вважаючи його примітивним, а свої завдання високими. Нашому ж авторові не завжди щастило залишатися на рівні аналітичного викладу матеріалу, доводилося в окремих випадках вдаватися саме до його опису. Тоді він тоне в емпіричному матеріалі. Є в роботі сторінки [1:151–152, 164–167, 210–220, 293–295.], на яких всуціль переважають цитати, а авторський текст зведений до мінімуму. Коли ж читач опановує зміст висловлювання, наведеного в цитаті, що займає часом цілу сторінку або абзац, то з'ясовується, що «авторськими словами» усе це можна викласти в одному реченні. Але це останнє міркування – то вже спостереження над особливостями індивідуального стилю науковця. Якщо О. В. Богуславський (та інші науковці, що працюють в галузі історичних студій) прислухається до моїх порад, історія української журналістики виграє як наука, стане більш аналітичною, зручнішою для звичай-

ного читача, а особливо для студента, який читає наші праці з особливою увагою.

У цілому ж можна твердити, що монографія О. В. Богуславського розв'язала поставлені в ній завдання. Вважається, що найвища похвала для автора – сказати, що він на багато років своїм дослідженням «закрив тему». Я ж вважаю навпаки: найвищою похвалою для автора є сказати про нього, що він відкрив свою тему для наступних численних досліджень. Таку «відкривавчу» інтенцію бачу я в монографії О. В. Богуславського. Вона відкриває шлях для появи кандидатських дисертацій чи книжок (в усякому разі – монографічних досліджень) про такі часописи, як «Тризуб», «Борітеся-Поборете!», «Хліборобська Україна», «Соціал-демократ», «Українська трибуна», «Державна нація», «Нова Україна», «Розбудова нації». Вона також відкриває шлях для появи дисертацій чи книжок про публіцистичний доробок таких авторів, як М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра, М. Шаповал, В. Липинський, М. Сціборський, О. Шульгин, І. Мазепа, М. Славінський, Д. Донцов. Відкрити тему – це значно більше, ніж закрити її. Це й зробив О. В. Богуславський у рецензованій монографії.

Література

1. Богуславський О. В. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії: [монографія] / Олег Богуславський. — Запоріжжя, 2008.
2. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920—1939 рр.) : іст.-бібліограф. дослідж. / Омелян Вішка. — Л. : ВЦ ЛНУ імені І. Франка, 2002. — 238 с.
3. Дзвінчук О. М. Часопис «Український Голос» (Вінніпег, Канада, 1910—1981 рр.): проблемно-тематичний та організаційний аспекти. — Автореф. ... дис. канд. наук із соціальних комунікацій : спец. 27.00.04 — «Теорія та історія журналістики» / О. М. Дзвінчук. — Київ, 2008 — 20 с.
4. Кость С. А. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. : у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація структура, особливості функціонування) / Степан Кость. — Л. : ВЦ ЛНУ імені І. Франка, 2006. — 514 с.
5. Кость С. А. До питання про періодизацію західноукраїнського журналістського процесу першої половини ХХ ст. / Степан Кость // Збірник праць кафедри української преси. — Львів, 2000. — Вип. 3. — С. 107—126.
6. Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. Ч. 1 : Українська таборова періодика часів Першої світової війни / Н. М. Сидоренко. — К., 2000. — 202 с.
7. Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. Ч. 2 : Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919—1924) / Н. М. Сидоренко. — К., 2000. — 262 с.
8. Сидоренко Н. М. Національно-духовне самоствердження : у 3 ч. Ч. 3: Національні часописи у «таборовому просторі» Європи після завершення Другої світової війни (Італія, Великобританія, Німеччина, Австрія, 1945—1950) / Н. М. Сидоренко — К., 2000. — 160 с.
9. Тимошик М. С. Українська журналістика у Франції : історія і сучасність / М. С. Тимошик // Журналістика. — К., 2002. — Вип. 1 (26). — С. 139—149.
10. Wiszka Emilian. Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920 — 1939 / Emilian Wiszka — Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2001. — 324 s.